

MELLÉKLET

Megjegyzés

Az itt közölt tanulmányt Kmeczkó Szilárd debreceni tagunk írta. Eredetileg a mostaninál jóval terjedelmesebb levélben fejtette ki álláspontját, s küldte el Fehér Mártának, aki javasolta az írás rövidített formában való közlését. A szerző kérésünknek eleget téve – a lényeges mondanivalót megőrizve – a jelenlegi formájában juttatta el hozzánk a cikket.

A szerkesztőbizottság számít arra, hogy Kmeczkó Szilárd írása széles körű érdeklődést vált ki, s hogy élénk vita bontakozik ki körülötte, amelynek a Polanyiana szívesen ad helyt a lap hasábjain.

Budapest, 1998. november 22.

Szerkesztőbizottság

Kmeczkó Szilárd

AZ ÁLMOK KÖNTÖSE

– Mr. Polanyi és/vagy Polányi úr? –

„De mit mond erről a bölcsek bölcse, a rabbik rabbija, Libamáj Benn Csukás?

*„Ahol van nyitás, van csukás.
Ha csukva a szekrény nappal és éjjel,
nem rághat a moly
semmit se széjjel!” [\[1\]](#)*

(*Polányi Mihály?*) 1991 folyamán új folyóirat keltette fel a figyelmemet az Egyetemi Könyvtár polcainak egyikén. Hófehér borítóján világoskék betűkkel a következő állt: POLANYIANA – A POLÁNYI MIHÁLY SZABADELVŰ FILOZÓFIAI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA^[2]. Fellapozását követően az ismeretlenség lehetőségek sokaságát magába gyűjtő állapota pillanatok alatt szertefoszlott. Korántsem azért történt így, mert már határozott elképzelésem lett volna arról, ki is Polányi Mihály, milyen műveket hagyott maga után, vagy miért is viseli nevét e *Filozófiai Társaság*. Mindössze az esett meg – akkoriban már sokadjárán –, hogy a rendszerváltás időszakának széthabzó élményei a figyelem járulékos elemeinek hosszú soraként ismét meghatároztak egy érzékelés fókuszába került merőben új

dolgot. Bizonyára ismét egy valaha emigrált magyar, jelen esetben egy gondolkodó "szellemi hazatérésének" egyik első dokumentumát tartom a kezemben – gondolhattam. A lappal történt első találkozásom ezzel véget is ért, mivel a tanulmányok által érintett problémák szerteágazó irányai nem jelentettek kellő fogódzót a Polányit nem ismerő olvasó számára. Ezek a szövegek az első olvasás során nem tűntek lebilincselőnek, nem ragadtak magukkal; viszont már néhány oldalt követően kitűnt szerzőjük érvelésének szelíd tónusa, amely a később megjelenő nagyobb művekben írásmódjának immár ismerős vonásaként köszönt vissza. A *Polanyiana* majd csak évekkel később került ismét a kezembe, miután Polányi Mihály filozófiai írásaiból kétkötetnyi válogatás[3] jelent meg magyar nyelven, amit nem sokkal később az *opus magnum*ként számon tartott *Személyes tudás*[4] követett. Ekkor Polányitól magyarul már több mint ezer oldalnyi szöveg volt hozzáférhető, amit 1997 nyarán megtoldott a szerző három hosszabb tanulmányát tartalmazó válogatás[5]. A *Polanyiana* ekkor a hatodik évfolyamába lépett.

Ennyi év eltelte után úgy vélem, nem korai rákérdezni, vajon miképpen alakult Polányi filozófiai írásainak magyarországi fogadtatása? Az "ennyi év" jelentse az 1990-től kezdődő időszakot, illetve az azt megelőző másfél évtizedet[6]. Szolgáljanak támpontként vizsgálódásainkhoz a *Polanyiana* szerkesztőinek a lap első számában olvasható megjegyzései: "Folyóiratunk hiánypótló kíván lenni: ezért eleinte az itthon teljesen ismeretlen Polányi Mihály személyére és munkásságára összpontosítunk, idővel pedig sort kerítünk más liberális gondolkodók írásainak közlésére is, többek között Hayek, Popper, Koestler, Lakatos, Mannheim és mások tanulmányaival is találkozhat majd az olvasó a POLANYIANA hasábjain, illetve olyan írásokkal, amelyek a Polányi által képviselt liberális filozófiai felfogással rokonok"[7]; "Az itt közreadott tanulmányok kiválasztásánál több cél vezetett bennünket. Először is fel kívántuk eleveníteni és másodközlés formájában publikussá akartuk tenni azokat a korai írásokat, amelyeket több mint négy évtizeden át idehaza – méltánytalanul – a feledés homálya borított"[8]. Jelentős eseménynek tűnik számomra, hogy az 1990-ben megalakuló filozófiai társaság a Magyarországról még századunk elején elvándorolt, idős korában filozófiai gondolkodóként szinte újrakezdő Polányi Mihály nevét választotta magának; valamint lapját, melyet a szerkesztők reménye szerint majd a névadó "szelleme jár át", *Polanyiana* címmel indította útjára. Mi szól azonban Polányi magyar filozófiai életben való jelenlétének intézményesítése mellett? Mindezzel Polányi "hazatérése" történik meg? Milyen képet mutat Polányi gondolkodása az elmúlt két-két és fél évtized magyarországi publikációinak tükrében[9]? Nem gondolom, hogy a *Polanyiana* első számából kimetszett szerkesztői tervek kérdéseinket minden tekintetben megvilágítanak.

(*Polányi Mihály Magyarországon I.*) A rendszerváltást megelőző időszakból nem sikerült fellelnem sem egyetlen Polányi tollából származó, sem pedig akár magyarországi, akár külföldi szerző által írott, de kifejezetten Polányi valamelyik írását (gondolatát) elemző tanulmányt; sőt, mint egy esszé formájában kibontott probléma egyik szereplőjeként sem fordult elő sehol. Eltekintve Nyíri Kristóf néhány, nyolcvanas években született írásától[10], Polányi neve szinte kivétel nélkül az irodalomjegyzékekben, szerencsésebb esetben a lábjegyzetekben vagy a főszövegek felsorolást tartalmazó pontjain lelhető fel. Nézzük meg azonban közelebbről, szem előtt tartva a Polányi vonatkozásokat, a *Polanyiana* szerkesztőinek korabeli publikációit!

Várakozásaimtól eltérően mindössze Fehér Márta írásaiban találtam Polányira utaló nyomokat. Az

1979-ből származó *Tudományfejlődés elméletek története* [11] című kötet 5-6. oldalán olvasható egy, a későbbi Polányi recepciót némiképp megvilágító, és talán meg is határozó állítás: "Abban a pillanatban jelent tehát meg (Th. Kuhn *A tudományos forradalmak szerkezete* című könyvéről van szó – K.Sz.), amikor a történetietlen és normatív logikai rekonstrukciós módszer, a pozitivistá paradigmá (...) annyira meggyengült, hogy nem minősítheti tudományfilozófiailag irrelevánssá a Kuhn-típusú elméleteket. Mert a "Structure" természetesen nem az egyetlen – jóllehet a maga nemében egyedülálló és eredeti – tudományfejlődés koncepció a 60-as évek elején, s a pillanat alkalmasságára mi sem világít rá jobban, mint az, hogy az 50-es évek végén és a 60-as évek elején jó néhány, a tudományos kutatás, felfedezés "logikájával", illetve a tudomány fejlődésével foglalkozó tanulmány jelent meg /Popper, M. Polányi, Hanson, Hesse és mások tollából/, ám *Kuhn könyve megjelenésével egycsapásra homályba borítja és próbálkozásokká minősíti* (kiemelések tőlem – K.Sz.) még az olyan munkákat is, mint S.Toulmin "Foresight and Understanding"-ja (...)" . Ez pedig elképzelhetővé teszi, hogy a "homályba borítottság" okozója korántsem kizárólag ideológiai vagy cenzurális eredetű, amint azt korábban gondolhattuk. Nem értem, miért említi tanulmányként az olyan terjedelmes munkát, mint az 1958-ban megjelent *Personal Knowledge*[12], mindenestre az idézett szöveg alapján kirajzolódik a szerző kérdésünket illető személyes állásfoglalása. Fehér Márta iménti beállítódása változatlanul bizonyul a 70-es és 80-as évek fordulóját jelentő években, mivel az imént idézett rész változtatás nélkül szerepel az 1983-ban publikált *A tudományfejlődés kérdőjelei*[13] című könyvében. Egy évre rá ismét írott alakot ölt Fehér idevágó meggyöngyözése, de az ekkor immár teljes egészében kuhni nyelven van megfogalmazva és lényegesen kevésbé sarkos.[14] Továbbrajzolja számunkra korabeli Polányi-képét az az 1979-ből származó szövegrész[15], amelyben az internalista historiográfia álláspontjainak bemutatása során, közvetve a bachelard-i "megismerés pszichoanalízise" kapcsán bírálja a *hallgatólagos tudás* fogalmát. Másrészt viszont nyilvánvalóvá teszi – igaz, csupán az ide tartozó jegyzetben – hogy Polányi kérdéseinek iránya alapvetően nem a pszichológiai motívumoknak az ismeretalkotás elemzésébe történő beemelése felé mutat[16]. Fehér gondolkodásának hősei a 70-es és a 80-as években egyértelműen a Bécsi Kör logikai empiristái, K. Popper, Kuhn és Feyerabend. Az említetteken kívül természetesen Fehér Márta szép számú más álláspontot is bemutat és elemez; valamint az évek teltevel bizonyos pontokon oldani próbálja, más pontokon pedig szorosabbra vonja azokat a szálakat, amelyek őt az említett gondolkodókhoz fűzik. Mégis, akár kritikusan, akár érvelését alátámasztandó, a legtöbbször őket választja gondolkodásának társaiul[17]. Ebben a feszes fejlődési ívben nem sikerült helyet adnia Polányi Mihály tudományfilozófiához kapcsolható gondolatai számára. Hogy a dolgok Fehér Márta, vagy inkább Polányi számára miért éppen így alakultak és nem másként, annak megértéséhez Fehér Márta *írásai* számomra nem nyújtanak elegendő fogódzót.

[Következő rész](#)

Lábjegyzetek

1. Orbán Ottó: „A szárszói csodarabbi”, In *Hallod-e te sötét árnyék. Új versek, 1995-96*. Budapest, Magvető, 1996. 41. o.

2. *Polanyiana*, 1991/1.

3. *Polányi Mihály filozófiai írásai I-II.*, ford. Beck András, Beck László, Erdélyi Annamária, Lapos Ágnes, Mezei György, Nagy Endre, Nyíró Zsuzsanna, Orthmayr Imre, Székely László, Tóth László, Unoka Zsolt, Újlaki Gabriella, Wessely Anna. Budapest, Atlantisz, 1992.

4. Polányi Mihály: *Személyes tudás. Úton egy posztkritikai filozófiához.* Ford. Papp Mária. Budapest, Atlantisz, 1994.

5. Polányi Mihály: *Tudomány és ember* ford. Bánki Dezső, Beck András. Budapest, Argumentum Kiadó - Polányi Mihály Szabadelvű Filozófiai Társaság, 1997.

6. Nem céloim a téma 1917-től való áttekintése – ekkor jelent meg ugyanis az általam legkorábbiaként ismert írása „A békeszerzőkhöz. Nézetek az európai háború és béke feltételeiről” cím alatt a *Huszedik Század* hasábjain (*Polanyiana*, 1991/1., 5., 78. o.) –, mivel a korai írások közvetlen utóélete úgy gondolom, nincs jelentős hatással arra, ami engem foglalkoztat. Nevezetesen arra, hogy miképpen írható körül Polányi írásaihoz való jelenbeli és közelmúltbeli viszonyunk.

7. „Köszöntő”, *Polanyiana*, 1991/1., 3. o.

8. Gábor Éva: „Előszó”, *Polanyiana*, 1991/1., 5. o. – Elképzelhetőnek tartom, hogy a lap friss példányát kezében tartó olvasó fejében megfordultak a következő gondolatok: 1. Semmi különös nincs abban, hogy eddig semmit sem hallott az említett szerzőről, mivel ő Magyarországon „teljesen ismeretlen”. Ezt követően pedig jólesően meg is szűnhetett intellektuális kényelmetlenségérzete. 2. Az előző pont megvilágításában kisebb zavart kelt a szerkesztők azon válogatási szempontja, mely szerint „azokat a korai írásokat” válogatják össze elsőként, „amelyeket több mint négy évtizeden át idehaza (...) a feledés homálya borított”. Tehát mégsem teljesen ismeretlen idehaza a szerző életműve? Talán csak a korai írásait nem szívelte a marxista-leninista ideológia? – hiszen mi mást jelenthetett volna még 1991-ben az a „négy évtizeden át”. 3. Az a várakozás is ébredhetett az olvasóban 1991 táján, hogy a szerkesztők akár filozófiai disputa élményét keltve válogatják majd egymás mellé a korábban felsorolt szerzők írásait; ezért aztán bizvást gondolhatta, hogy a kiválasztott szövegek egy része bírni fog a századelő szellemi mozgásait elemző dimenzióval is.

9. Korántsem végeztem minden részletre kiterjedő könyvtári kutatást. Ennek ellenére meglepetéssel és tanulsággal szolgált a hetvenes, nyolcvanas és kilencvenes évek irodalmának áttekintése, ami a következő szempontok figyelembe vétele mellett történt: 1. Az 1990 előtti irodalomban való eligazodáshoz segítségül használtam Újlaki Gabriella „Report: After Twenty Years. Philosophy of Science in Hungary” című, részletes bibliográfiát tartalmazó írását (*Journal for General Philosophy of Science* 25., 157-175. o.). Ezen túlmenően átnéztem a *Filozófiai Figyelő*, a *Medvetánc* és a *Műhely* összes számát, valamint a *Magyar Filozófiai Szemle* és a *Világosság* ebben a periódusban megjelent tetemes részét. 2. Mindazon folyóiratok valamennyi 1990 után napvilágot látott számát igyekeztem

átnézni, amelyekben elképzelhetőnek tartottam Polányitól származó esszék vagy Polányival foglalkozó írások felbukkanását. Ennek megfelelően a következő lapokat vizsgáltam át:

BUKSZ, Európai Utas, Gond, Határ, Jelenkor, Kalligramm, 2000, Kritika, Magyar Filozófiai Szemle, Műhely, Nappali Ház, Polanyiana, Pompeji, Replika, Világosság, a Beszélő III. folyama és a Café Babel korai számai. 3. Feltételezem, hogy a Polányihoz fűződő viszony alapvető vonásainak kihámozhatóaknak kell lenniük a róla írott nekrológokból. Mivel Polányi 1976. február 22-én hunyt el, ezért nekrológot keresve átlapoztam a *Kritika*, a *Magyar Filozófiai Szemle*, a *Valóság* és a *Világosság* 1976-os évfolyamát.

10. Hagyomány és gyakorlati tudás (*Medvetánc*, 1985/4.-1986/1.,77-90.o.); Az osztrák elem a tudományfilozófiában (*Keresztút*. Filozófiai esszék. Bp., Kelenföld Kiadó,1989., 37-45. o.) Az előző esszében válnak talán leginkább elemzés tárgyává Polányi hivatkozott szövegei, nevezetesen a *Science, Faith and Society*, valamint a *Personal Knowledge* néhány részlete. Az utóbbi esszéjében Nyíri úgy gondolhatta, hogy Polányi saját koncepciójába illesztése okán rövid magyarázattal tartozik olvasóinak. Ennek köszönhető a Polányi család történetének lábjegyzetben való vázlatos ismertetése írásának 40. oldalán, amit a főszövegben mindössze egy, a *Personal Knowledge*-ből származó idézet előz meg.

11. Fehér Márta: *A tudományfejlődés elméletek története., A filozófia időszerű kérdései* 38., Budapest, MM. 1979.

12. A megjelölt időszak alapján erre a műre gondolhatunk. A ritkábban hivatkozott 1959-es *The Study of Man* kerülhetne még szóba, amely valóban lényegesen kisebb lélegzetű, mint az opus magnum; ám Fehér Márta a jegyzetek között (Fehér, 1979.,114. o.) nem az említett művekre, hanem az 1966-ban (Polányi, 1992.,II.,329. o.) – s nem 1967-ben, amiként az feltüntetésre került – napvilágot látott *The Tacit Dimension*-re és az 1969-ből származó *Knowing and Being*-re hivatkozik.

13. Fehér Márta: *A tudományfejlődés kérdőjelei. A tudományos elméletek inkommensurabilitásának problémája*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983. – Az irodalomjegyzékben azonban itt már megjelenik a *The Tacit Dimension* mellett – ami most 1969-es dátummal szerepel – a *Personal Knowledge* is (i. m.,189.o.).

14. „(...) az analitikus-pozitivistá tudománykoncepcióval kapcsolatosan felmerült anomáliák oly mértékben halmozódtak fel, hogy beállt a válság és megkezdődött a logikai pozitivistá paradigma felbomlása, ilyen körülmények között az alternatív koncepciók általában figyelemben részesülnek, nem minősülnek minden további nélkül a deviáns gondolkodás termékeinek, mint amikor a paradigma uralma még rendületlen.” („Thomas Kuhn tudományfilozófiai paradigmája”, In Thomas Kuhn: *A tudományos forradalmak szerkezete*, Gondolat, 1984., 299-319. o.)

15. Fehér Márta, 1979., 56-57. o.

16. „A Polányi-féle ‚hallgatóságos tudás‘ (...) nem annyira a pszichikai, mint inkább a tudós által hallgatóságosan elfogadott metafizikai, ontológiai előfeltevéseket, motívumokat jelenti, amelyek

azonban ugyancsak nem-tudatos, illetve nem explicit formában befolyásolják a megfigyelést és az elméletalkotást is” (i.m., 114. o.)

17. „(...) a neopozitivistá tudományfilozófia (...) lényegében túlhaladottá vált a 60-as évek elejére. Helyét, a ‚romjain‘, vagyis az eredményeinek kritikai felülvizsgálatán felépülő popperiánus episztemológia kezdte elfoglalni /amely napjainkra ugyancsak válságba jutott már, kritikáját Kuhn ‚Structure‘-ja kezdte meg, s azóta a Popper-tanítványok: Lakatos (...), továbbá Feyerabend, Bartley és mások folytatják/.” (i.m.,76.o.)

[Következő rész](#)

[Vissza a tartalomjegyzékhez](#)

Polanyiana 7. évfolyam,1– 2. szám, 1998
<http://www.kfki.hu/chemonet/polanyi/>
<http://www.ch.bme.hu/chemonet/polanyi/>